

พินิจตำนานลำปาง: กระบวนทัศน์และการปฏิสัมพันธ์ในวรรณกรรมพุทธทำนาย

LAMPANG LEGEND CONSIDERATION: PARADIGMS AND INTERACTIONS

IN BUDDHA'S PREDICTION LITERATURE

ตุลาภรณ์ แสนปรน* และ ปฐม หงษ์สุวรรณ

Tulapron Saenpron* and Pathom Hongsuwan

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Department of Thai and Oriental Language, Faculty of Humanities and Sciences,

Mahasarakham University.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวรรณกรรมตำนานลำปางโดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างตำนาน ของ โคลด เลวี-สเตรสส์ (Claude Levi - Strauss) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมวรรณกรรมตำนานลำปาง จำนวน 10 เรื่อง จากหนังสือ “พินิจตำนานลำปาง”

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนทัศน์ในวรรณกรรมตำนานลำปาง ประกอบด้วย กระบวนทัศน์ของตัวละคร กระบวนทัศน์ของสถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ กระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ โดยเปรียบเทียบวิธีคิดที่แตกต่างระหว่างวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม และวิธีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนา ทำให้พบวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม และวิธีคิดแบบพุทธศาสนาที่ปะปนอยู่ร่วมกัน มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม 3 ประการ คือ ประการแรก พุทธศาสนาขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม ประการที่สอง พุทธศาสนายอมรับความเชื่อดั้งเดิม และประการสุดท้าย ความเชื่อดั้งเดิมยอมรับพุทธศาสนา จากการศึกษาภาพสะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมทำให้พบว่าการปะทะสังสรรค์กันทางความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมมีหลายลักษณะ เช่น มีทั้งการขัดแย้ง การยอมรับ และการผสมผสานกันทางความเชื่อ สะท้อนให้เห็นถึงพลังศรัทธาของคนที่มีต่อความเชื่อดั้งเดิมซึ่งยังคงแทรกปะปนกับระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาได้อย่างน่าสนใจ และความเชื่อดั้งเดิมยังสนับสนุนให้พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาที่เป็นที่

* ผู้ประสานงาน: ตุลาภรณ์ แสนปรน

อีเมล: saenpron_ann@hotmail.com

ยอมรับนับถือกันอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ การศึกษาคู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในวรรณกรรมตำนานลำปาง สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ 1) คู่ตรงข้ามที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวละคร 2) คู่ตรงข้ามที่แสดงเงื่อนไขของตัวละคร 3) คู่ตรงข้ามที่แสดงผลหรือภาวะที่เกิดขึ้น

คำสำคัญ: กระบวนทัศน์, การปฏิสัมพันธ์, วรรณกรรมพุทธทำนาย

Abstract

The objective of this articles was to study the paradigms and interactions of Buddha's Prediction literature by using the structure of legend theory of Claude Levi – Strauss.

The findings found that the paradigms of Lamphang legend consideration consisted of paradigms of characters, place/area, and sign by comparing the various ways of thinking between tradition and Buddhism. This led to the findings that traditional and Buddhist ways of thinking were mixed. There were the interactions of Buddhism and traditional beliefs in 3 ways. The first one was Buddhism opposed to traditional beliefs. The second one was Buddhism accepted traditional beliefs. The third one was the traditional beliefs accepted Buddhism. From the study of reflection on interactions between Buddhism and traditional beliefs it was that the interactions of beliefs between Buddhism and traditional beliefs had many styles such as conflict, acceptance, and integration of beliefs reflected the power of faith of people on traditional beliefs blended in Buddhism belief system interestingly and these traditional beliefs supported Buddhism to become the broadly acceptable religious until now.

In addition, the study of binary opposition reflected through reproduced content of Lamphang legend literature divided into 3 groups. 1) The binary opposition reflected the relationship of characters 2) The binary opposition

reflected the condition of characters and 3) The binary opposition reflected outcome or result occurred.

Keywords: Paradigms, Interactions, Buddha's Prediction Literature

บทนำ

วรรณกรรมตำนาน เกิดจากการรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่บอกเล่าสืบกันมา แล้วนำมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง สรัสวดี อ๋องสกุล (2544) กล่าวถึงข้อมูล “ตำนาน” ของล้านนาว่า มีลักษณะเป็นนิทานพื้นถิ่นอยู่มากแม้จะถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วก็ยังคงร่องรอยของนิทานอยู่ การเล่านิทานพื้นถิ่นสืบทอดมานี้เป็นประเพณีการบันทึกประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุด นอกจากนี้ ยังแบ่งตำนานออกเป็น 2 ประเภท คือ ตำนานฝ่ายวัดและตำนานฝ่ายเมือง

หนังสือเรื่อง “พินิจตำนานลำปาง” สรัสวดี อ๋องสกุล (2558) ได้ปริวรรตจากตำนานอักษรพื้นเมืองโดยคัดเลือกตำนานลำปางจำนวน 10 เรื่อง ต้นฉบับได้มาจากแหล่งหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวคือ ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานธาตุเสด็จ ตำนานพระธาตุจุมพิต ตำนานพระธาตุปางม่วง ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า ตำนานเมืองละคร ตำนานม่อนพญาแช่ ตำนานวัดกู่คำ เมืองนครลำปาง ตำนานเมืองเถิน ตำนานม่อนทรายเมืองงาว วรรณกรรมตำนานลำปางดังกล่าวมาข้างต้น กล่าวถึงการเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนา อธิบายความเป็นมาของการเกิดพระธาตุ พระบาท การประทานพระธาตุ การทำนายเหตุการณ์สำคัญทางพุทธศาสนา

ผู้เขียนมีความสนใจในการศึกษาตำนานลำปางทั้ง 10 เรื่อง โดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างตำนาน ของ โคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Levi - Strauss) มาศึกษาในประเด็นเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานแต่ละประเภท กระบวนทัศน์ในวรรณกรรมตำนานลำปาง ภาพสะท้อนปฏิสัมพันธ์ในวรรณกรรมตำนานลำปาง ตลอดจนคู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในวรรณกรรมตำนานลำปาง

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวรรณกรรมตำนานลำปางโดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างตำนาน ของ โคลด เลวี-สเตราส์ (Claude Levi - Strauss)

เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในวรรณกรรมตำนานลำปาง

ปรมินท์ จารุวรรณ (2549) กล่าวว่า การวิเคราะห์เนื้อหาหรือลำดับเหตุการณ์ที่ปรากฏซ้ำ ๆ ในตำนานปรัมปราไทยก็จะช่วยให้ค้นพบเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นประเด็นที่ขัดแย้งกันในเชิงความคิดอันจะนำไปสู่การวิเคราะห์หาสาระสำคัญจากตำนานปรัมปราไทยด้วยวิธีการศึกษาเชิงโครงสร้างได้ จากการศึกษาตำนานในหนังสือ “พินิจตำนานลำปาง” จำนวน 10 เรื่อง พบว่ามีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในประเด็นดังต่อไปนี้

ก) พระพุทธเจ้าเสด็จยังสถานที่ที่จะประดิษฐานพระธาตุในอนาคต การกล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จยังสถานที่ที่จะประดิษฐานพระธาตุในอนาคต มักเป็นสถานที่ที่พุทธองค์ได้เคยเสด็จมาแล้วเมื่อครั้งที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ เช่น ใน ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า มีเนื้อหากล่าวถึง การที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดยักษะบริเวณม่อนดอนเต้า และก็เล่าว่า ที่ตั้งพระธาตุดอนเต้านั้น พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมาเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า

ข) พระพุทธเจ้าทรงพบชนพื้นเมืองหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หลังจากที่ได้กล่าวว่า พระพุทธองค์เสด็จมายังบริเวณต่าง ๆ แล้ว ตำนานต่างก็มีเนื้อหาร่วมกันว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงพบชนพื้นเมือง หรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ใน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง มีเนื้อความกล่าวถึงลัษณียักษ์ ชื่อ อ้ายคอน ที่มาเฝ้าอุปฐากพระพุทธเจ้า

ค) พระพุทธเจ้าโปรดเทศนา แสดงปาฏิหาริย์ ประทานเภสาธาตุ ประทับรอยพระบาทและทรงมีพุทธทำนาย ใน ตำนานพระธาตุปางม่วง กล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้โปรดเทศนาสั่งสอนยักษ์ภูหลานที่จะจับพระองค์กินเป็นอาหาร ให้รักษาศีล 5 จากนั้นพระองค์ก็เอามือลูบศีรษะได้เกสา 1 เส้น มอบให้มหายักษ์

ง) ประดิษฐานพระบรมธาตุ ใน ตำนานพระธาตุปางม่วง เล่าว่าเมื่อมหายักษ์รับเอาเกสาจากพระพุทธเจ้า พระญาติทั้งหลายก็ได้เนรมิตพระอุบถแก้ว พระอุบถคำ พระอุบถเงิน พระอุบถทองแดง เอาพระอุบถคำรับรองเภสาธาตุ จากนั้นพระอินทร์ก็เนรมิตแผ่นดินให้ลึก 200 นำพระเภสาธาตุลงบรรจุไว้แห่งนั้น

จ) พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์ เหตุการณ์ที่พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์ ปรากฏในตำนานธาตุเสด็จ คือ “พระพุทธเจ้าเล่าว่าเมื่อพระองค์ไปที่แห่งใด ให้ธาตุพระองค์ไปที่แห่งนั้นด้วย “เมื่อนั้น ธาตุพระพุทธเจ้าจึงสระเต็จไปด้วยลวงอากาศ ไปยังที่พระพุทธเจ้าได้ทำนายไว้” ตอนท้ายของตำนานก็ได้กล่าวถึงที่มาของชื่อ “พระธาตุเสด็จ” ว่า “คนทั้งหลายเห็นธาตุพระพุทธเจ้าสระเต็จออกแต่ปลายไม้ต้นคะขาว” จึงเรียกว่า มหาธาตุเจ้าสระเต็จ”

ฉ) มนุษย์ อมนุษย์ และเทวดาเฝ้าดูแลรักษาพระธาตุ พระบาท ในตำนานม่อนพญาแช่ กล่าวถึง ฤๅษี 5 คนที่ติดตามอุปฐากพระองค์มาแต่ลังกาทวีปพร้อมด้วยยักษ์จำนวนมาก ยักษ์ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุพร้อมฤๅษี นาค และเทวดา ในตำนานเมืองเถิน พระพุทธเจ้าสั่งพญานาค 2 ตัวเมีย ให้เป็นนาคราชรักษาพระบาทของพระพุทธเจ้า

กระบวนทัศน์ในวรรณกรรมตำนานลำปาง

ตำนานปรัมปรา เป็นการสื่อสารด้วยภาษาที่เป็นรหัสหรือสัญลักษณ์ การทำความเข้าใจ “สารสำคัญ” นั้นต้องอาศัยการตีความจากภาษาที่เป็นรหัสหรือสัญลักษณ์ โคลด เลวี-สเตรสส์ ได้เสนอไว้ว่า ในการทำความเข้าใจความหมายหรือการถอดรหัสของตำนานปรัมปรานั้นต้องมองสิ่งที่น่าศึกษาในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ (sign) และค้นหารหัสหรือกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายให้เกิดขึ้น สอดคล้องกับ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2548) ได้วิเคราะห์โครงสร้างในแนวคิดที่เรียกว่า (paradigmatic structure) ซึ่งเป็นแนววิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างที่สำคัญซึ่งจะเป็นสิ่งที่จะช่วยสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางความคิดของมนุษย์ได้

เมื่อสำรวจเนื้อหาในวรรณกรรมตำนานลำปางจะพบความคิดที่นำมาจัดเป็น “ชุดความคิด” หรือ “กระบวนทัศน์” ได้แก่ กระบวนทัศน์ของตัวละคร กระบวนทัศน์ของสถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ กระบวนทัศน์ของพฤติกรรม และได้นำมาเปรียบเทียบกับให้เห็นวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม และวิถีคิดแบบพุทธศาสนา ซึ่ง วิถีคิดแบบพุทธศาสนาในวรรณกรรมตำนานลำปาง มีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งพบอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยในสังคมไทย ในหัวข้อนี้ได้จำแนกออกเป็น 3 ประเด็น กล่าวคือ

1. กระบวนทัศน์ของตัวละครในวรรณกรรมตำนานลำปาง เมื่อวิเคราะห์กระบวนทัศน์ของตัวละครในวรรณกรรมตำนานลำปาง พบว่ามีวิถีคิดหลักดังต่อไปนี้

1.1 วิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม ตัวละครที่อยู่ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม คือนาค ฤๅษี ยักษ์ ผีและชนพื้นเมือง กล่าวคือ

ก) นาค เป็นตัวละครในวิธีคิดแบบดั้งเดิม และมีพลังบันดาลและช่วยเหลือชาวบ้านชาวเมือง ดังเช่น ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า กล่าวถึงตอนที่นางสุชาดาอยากสร้างพระพุทธรูป มีพญานาคอยู่รักษาแม่น้ำ ได้ไปเอาแก้วมรกตมาจากเมืองนาค เอามาใส่ไว้ในหมากเต้า (แตงโม) แล้วนำไปวางในสวนดอกไม้ของนางสุชาดา

ข) ฤๅษี เป็นตัวแทนของกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมก่อนการนับถือพุทธศาสนา เป็นผู้มั่งมีฤทธิ์เหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมทั้งทางด้านศาสนาและการเมือง คือ ฤๅษีจะมีบทบาทเป็นผู้สร้างบ้านแปลงเมืองและเป็นผู้มีอำนาจในการเลือกผู้นำขึ้นมาปกครอง เช่น ใน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ฤๅษีได้อัญเชิญธิดาเจ้าเมืองละโว้หรือพระนางจามเทวีให้มาครองเมืองหริภุญชัย

ค) ยักษ์ เป็นตัวละครที่มีบทบาทในการช่วยประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ เช่น ตำนานธาตุเสด็จ เล่าว่า พระอินทร์ให้มหายักษ์กับสุละกายะเทวบุตรให้เฝ้ารักษาพระธาตุ

ง) ผี เป็นตัวละครในวิธีคิดแบบดั้งเดิม เช่น ใน ตำนานธาตุเสด็จ ที่กล่าวว่ามหาเถรจากพม่าเดินทางมาตามหาแหล่งที่มีพระบรมธาตุ ได้พบสถานที่แห่งหนึ่งมีต้นขจาวขึ้นอยู่บนดอน ชื่อว่า ดอนประโหยง หรือ ดอนโพง ซึ่งเป็นต้นที่มีผีโพงเกาะตามกิ่งไม้ มหาเถรจึงขุดตรงต้นคขจาวพบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่

จ) ขนพื้นเมือง หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งถือเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่มาเป็นเวลาช้านาน ได้แก่ ลัวะ ชาวลัวะหรือลวะ น่าจะเป็นชนดั้งเดิมกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาก่อน ใน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง มีเนื้อความกล่าวถึงลัวะผู้หนึ่ง ชื่ออ้ายคอน ที่มาเฝ้าอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า โดยเอาน้ำผึ้งใส่กระบอกลำปางมาถวายแด่พระพุทธรูปเจ้ากับมะพร้าว 4 ลูก, ฮ่อ หมายถึง ชาวจีน ปรากฏใน ตำนานม่อนทรายเมืองงาว พระพุทธรูปเจ้าพบพรานฮ่อ ซึ่งเป็นพรานล่าสัตว์, ม่าน หมายถึง พม่า ใน ตำนานธาตุเสด็จ เป็นตอนที่มหาเถรชาวม่านพบพระธาตุ

โดยสรุป การวิเคราะห์วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่ในเนื้อหาตำนานลำปางที่ปรากฏอยู่ในรูปตัวละคร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ตัวละครที่เป็นมนุษย์ ได้แก่ นาค ฤๅษี ยักษ์ ผี และตัวละครที่เป็นมนุษย์ คือ ขนพื้นเมือง ในตำนานสะท้อนให้เห็นว่าตัวละครเหล่านี้เป็นผู้ที่อยู่อาศัยในดินแดนแห่งนี้มาก่อนที่จะมีบ้านเมืองและการนับถือพุทธศาสนา

1.2 วิธีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนา ตัวละครที่อยู่ในวิธีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า พระนางจามเทวี พระโพนสีตัว พระอินทร์ เทวดา กล่าวคือ

ก) พระพุทธเจ้า เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์และเป็นศาสดาของพุทธศาสนา จะพบว่า พระพุทธเจ้าทรงกระทำความเพียรเพื่อแสวงหาความพ้นทุกข์ และเป็นเทพที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ในตำนานพระธาตุหลายเรื่องกล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อโปรดสัตว์ ได้มีการประทานเกศาธาตุ และมีพุทธทำนาย นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังมีบทบาทในฐานะวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ในด้านการสร้างบ้านแปลงเมืองต่าง ๆ แต่พระองค์ได้มีบทบาทในการสร้างเมืองใดเมืองหนึ่งโดยตรง แต่ก็มีพุทธทำนายบ้านเมืองต่าง ๆ ไว้ ต่อมาบ้านเมืองดังกล่าวจึงเกิดเป็นบ้านเมืองตามพุทธทำนาย

ข) พระนางจามเทวี เป็นกษัตริย์ผู้หญิงที่ปกครองอาณาจักรภูกามยาว พระนางจามเทวีทรงนำพระสงฆ์มาจากเมืองละโว้ และได้สถาปนาพุทธศาสนาให้แพร่หลายโดยการสร้างวัดเป็นจำนวนมาก ทำให้พุทธศาสนาในอาณาจักรภูกามยาวเจริญรุ่งเรือง (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2548) ในตำนานเสด็จ ได้เสนอภาพของพระนางจามเทวี เสด็จมาแะกราบนมัสการพระบรมสารีริกธาตุและอธิษฐานเสี่ยงน้ำขอให้น้ำบ่อเกิดขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้ใช้ และเรียกว่า “น้ำบ่อเลี้ยง” และใน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ได้กล่าวถึงที่มาของนางจามเทวี เป็นธิดาเจ้าเมืองละโว้ที่เสด็จขึ้นมาครองราชย์ตามคำเชิญของท่านฤๅษี

ค) พระโพนสีตัว ในตำนานมีลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า มีเนื้อหามุ่งเน้นการมาประดิษฐานพุทธศาสนายังบริเวณต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะการดำเนินเรื่องที่เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมายังที่ที่พระพุทธเจ้าเป็นพระโพนสีตัวและเสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า

ง) พระอินทร์ เป็นเทพผู้อุปฐากพระพุทธเจ้า มีบทบาทในฐานะผู้คุ้มครองและช่วยเหลือให้พุทธศาสนาประดิษฐานยังดินแดนต่าง ๆ นอกจากนี้ พระอินทร์ยังมีบทบาทในการบังคับบัญชาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ให้เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุ เช่น ในตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า เล่าว่าพระอินทร์ได้แปลงเป็นชายแก่เข้ามาถามนางสุชาดาที่สละกพระพุทธรูปสักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ พระอินทร์จึงเนรมิตแก้วนั้นให้เป็นพระพุทธรูปแล้วหายตัวไปหรือในตำนานเมืองลคร และตำนานม่อนพญาแช่ เล่าว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมืองนครโก่งขัน มาถึงช่วงเวียงดิน วันนั้นมีหมอกมีดมัวเกรงเลยเวลาฉนั้น พระอินทร์จึงเนรมิตตนเป็นไก่เผือก เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าฉนั้นแล้วจึงขัน พุทธพยากรณ์ต่อไปภายหน้าจะได้ชื่อว่า กุกกุฏะรัฐ

จ) เทวดา ในวรรณกรรมตำนานลำปาง เป็นผู้คุ้มครองดูแลพระธาตุช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ และยังกลายมาเป็นเทพเจ้าที่อาศัยอยู่ตามต้นไม้ ภูเขา หน้าผา เช่น ตำนานม่อนทรายเมืองงาว ที่กล่าวถึงเทวดาชื่อว่า นทีเทวดา อยู่รักษาผาก่อนหนึ่ง รู้ว่าพระโพธิสัตว์กระหายน้ำ จึงเนรมิตให้น้ำออกมาจากหน้าผาก่อนนั้น และยังเนรมิตบวก (หนองน้ำ) ให้พระโพธิสัตว์นอน ต่อมาที่แห่งนี้จึงชื่อว่า “บวกทรายนอน”

โดยสรุป การวิเคราะห์วิธีคิดแบบความเชื่อพุทธศาสนาในตำนานลำปางที่ปรากฏอยู่ในรูปตัวละคร พบว่าเป็นชุดความคิดของตัวละครฝ่ายพุทธ มีบทบาทในการช่วยเหลือมนุษย์ในด้านต่าง ๆ

2. กระบวนทัศน์ของสถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในวรรณกรรมตำนานลำปาง เมื่อวิเคราะห์กระบวนทัศน์ของสถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในวรรณกรรมตำนานลำปาง พบว่ามีวิธีคิดหลักดังต่อไปนี้

2.1 วิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม สถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม คือ ท้องฟ้า หน้าผา ถ้ำ ต้นไม้ และดอนโพง (ผีโพง) กล่าวคือ

ก) ท้องฟ้า ท้องฟ้าเป็นสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ หมายรวมถึง เมืองบนหรือเมืองฟ้า ซึ่งเป็นเมืองของแกนอันเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าสูงสุดในความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไท (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2548) ท้องฟ้า ปรากฏในตำนานเมืองเถิน กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่เสวยชาติเป็นวัว เมื่อตายไปได้ไปเกิดบนชั้นฟ้าพวยบน ในตำนานวัดกู่คำ เมืองนครลำปาง กล่าวถึงอันสงส์ของการสร้างและทำนุบำรุงวัดว่าเมื่อตายไปจักได้ไปเกิดชั้นฟ้าดุสิตา แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์เกี่ยวกับจักรวาลของกลุ่มชนที่มีความเชื่อเรื่องเมืองฟ้าเมืองบน ซึ่งเป็นธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ เป็นที่อยู่ของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฟ้า จึงเป็นตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิม เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่ต้องกราบไหว้บูชา

ข) หน้าผา เป็นที่อยู่ของเทพเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม ใน ตำนานม่อนทรายเมืองงาว กล่าวถึงเทวดาชื่อว่า นทีเทวดา อยู่รักษาผาก่อนหนึ่ง ส่วนใน ตำนานเมืองเถิน กล่าวถึงหน้าผาก่อนหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปยืนอยู่ โดยมีพญานาคเป็นผู้รักษา

ค) ถ้ำ ในฐานะที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิธีคิดแบบดั้งเดิม ถ้าเป็นที่อยู่ของเทวดา เช่น พบใน ตำนานม่อนทรายเมืองงาว กล่าวว่า ในถ้ำนั้นยังมีเทวดาตน 1 ชื่อว่า อากาเรเทวดา

ง) ต้นไม้ นับเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อว่าต้นไม้เป็นที่สถิตยของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เช่น *ไม้ค้าว* เป็นที่อยู่ของเทวบุตร 2 ตนอยู่รักษาต้นและกิ่งของ *ไม้ค้าว* พบใน ตำนานธาตุเสด็จ เป็นต้น

จ) ดอนโพง (ผีโพง) เป็นที่สิงสถิตของผีโพง เช่น ใน ตำนานธาตุเสด็จ ที่กล่าวถึงดอนแห่งหนึ่ง ชื่อว่า ดอนประโหยง หรือ ดอนโพง ที่มีผีโพงเกาะตามกิ่งไม้ค้าว

โดยสรุป การวิเคราะห์เรื่องสถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในเนื้อหาตำนานลำปางมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ แสดงให้เห็นถึงความเคารพธรรมชาติ และมีความเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีตัวตน

2.2 วิถีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนา สถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในวิถีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนา คือ พระธาตุ พระบาท พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ และช่วงกลางเวียง กล่าวคือ

ก) พระธาตุ เป็นเครื่องหมายถึงการดำรงอยู่ของพระพุทธเจ้าหรือการเผยแผ่พุทธศาสนา นอกจากนี้ยังหมายถึงสถานที่ทางพุทธศาสนาเชื่อว่ามีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่ ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุมาจากส่วนต่าง ๆ ของร่างกายพระพุทธเจ้าในวรรณกรรมตำนานลำปาง พบว่าส่วนใหญ่ เป็นพระเกศาธาตุ

ข) พระบาท หมายถึง รอยเท้าของพระพุทธเจ้า แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาและได้ประทับรอยพระบาทเอาไว้ยังสถานที่แห่งนั้น

ค) พระพุทธรูป วัตถุแทนพระพุทธเจ้าที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสิ่งเคารพ ในตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า พระพุทธรูปมีลักษณะที่สร้างขึ้นด้วยความพิเศษ กล่าวคือ องค์พระสร้างขึ้นจากแก้วมรกตที่พญานาคนำมาใส่ไว้ในผลแตงโมในไร่ของนางสุชาดา เมื่อนางนำแตงโมไปถวายพระมหาเถระและท่านได้ผ่าออกดูก็พบแก้วมรกตนั้น และยังเล่าว่าเมื่อเอามาสลักเป็นพระพุทธรูปก็ไม่สามารถสลักได้สำเร็จ จนพระอินทร์หรือเทวดาลงมาช่วยเหลือจึงสำเร็จเป็นพระพุทธรูปที่งดงาม (ปรมินท์ จารูวร, 2549)

ง) ต้นโพธิ์ ปรากฏใน ตำนานเมืองลคร ที่เน้นอานิสงส์บำรุงรักษาดันโพธิ์ ซึ่งอยู่ที่วัดศรีล้อมเมืองนคร หากไม่เคารพต้นโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์ โดยมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม บ้านเมืองจะเดือดร้อน แห้งแล้ง หากทำวพญาสักการะและดูแลรักษา บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรือง ใน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ในบริเวณพระธาตุลำปางหลวงมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่

ใหญ่ ต้นโพธิ์จะมีไม้ค้ำ เรียกว่า “ไม้ค้ำสิริ” เชื่อว่าการที่นำเอาไม้มาค้ำต้นโพธิ์เช่นนี้จะเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตตนเอง

จ) ช่วงกลางเวียง ปรากฏใน ตำนานเมืองลคร กล่าวว่า พระพุทธเจ้าพบฤๅษี 5 องค์ ณ บริเวณช่วงกลางเวียงที่เรียกว่า “ช่วงเวียงดิน” ตรงกลางเวียงเขลางค์นคร ที่มีกำแพงเมืองเป็นคันดิน เรียกว่า “เวียงดิน” ทำให้พื้นที่มีความศักดิ์สิทธิ์

โดยสรุป จากการวิเคราะห์สถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดแบบพุทธศาสนา พบว่า พระธาตุ พระบาท พระพุทธรูป ต้นโพธิ์ และช่วงกลางเวียง เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา และยังสะท้อนให้เห็นถึงการเคารพนับถือบูชาสถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

3. กระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ในวรรณกรรมตำนานลำปาง เมื่อวิเคราะห์กระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ในวรรณกรรมตำนานลำปาง พบว่ามีวิถีคิดหลักดังต่อไปนี้

3.1 วิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่อยู่ในวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม คือ การสร้างเมือง การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และการทำนายพยากรณ์ กล่าวคือ

ก) การสร้างเมือง ตำนานมอญอธิบายว่า บ้านเมืองในยุคแรกเริ่มนั้นยังไม่มีผู้คนอาศัยอยู่หรือบ้านเมืองล่มสลายไปแล้ว และมีอำนาจเหนือธรรมชาติมาเป็นผู้ค้นหาทำเลที่ตั้งแล้วเนรมิตให้เกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น

ข) การแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตัวละครที่มีบทบาทเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเป็นผู้มีพลังศักดิ์สิทธิ์ เช่น การแปลงกาย การเนรมิตสิ่งของ การแสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ

ค) การทำนายพยากรณ์ เป็นการทำนายหรือคาดเหตุการณ์ที่จะเกิดในอนาคต ในตำนานมีเนื้อหาอธิบายว่าผู้พยากรณ์ เป็น ยักษ์ ฤๅษี เรื่องที่ทำนายมักเป็นเรื่องการสร้างบ้านแปลงเมือง

3.2 วิถีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนา พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่อยู่ในวิถีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนา คือ การเดินทางเผยแผ่พุทธศาสนา การแสดงธรรมเทศนา การถือศีลปฏิบัติธรรม การสร้างพระธาตุ การแสดงความเคารพบูชา การแสดงพุทธทำนาย การแสดงปาฏิหาริย์ กล่าวคือ

ก) การเดินทางเผยแผ่พุทธศาสนา เป็นการกระทำของตัวละครที่แสดงออกถึงความต้องการที่จะเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ เช่น ในตำนานพระธาตุปางม่วง

กล่าวว่า “เมื่อนั้น พระพุทธเจ้าก็กระเด็นเทศเทียวมหาโปรตัสต์ตามลำดับบ้านน้อยเมืองใหญ่” ในตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า กล่าวว่า “พระพุทธเจ้าเสด็จไปกับด้วยเจ้าภิกขุทั้งหลาย 1,500 คน แล้วถาสนะที่นั่นก็เป็นบ้านยักษ์เมืองยักษ์ทั้งหลาย” นอกจากนี้ ยังแสดงพฤติกรรมการเดินทางทางอากาศ เช่น ตำนานวัดกู่คำ เมืองนครลำปาง ว่า “พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปทางอากาศมาตรารัตมมือเดียวก็โปรดในป่าหิมพานต์”

ข) การแสดงธรรมเทศนา เป็นพฤติกรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกที่แสดงธรรมสั่งสอนในทางพุทธศาสนา เช่น ใน ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า พระพุทธเจ้าเสด็จลงมา นั่งอยู่ม่อนดอนเต้า กับด้วยเจ้าภิกขุทั้งหลาย 1,500 ร้อยตน กับเจ้าอาณนัแล้วพระพุทธเจ้าก็เนรมิตยังถาสนะที่นั่นหื้อรุ่งเรืองงามเป็นดั่งป่าเชตวันอาราม พระพุทธเจ้าก็ปรารภเพื่อจักเทศนาธัมมจักกัปปวัตนสูตร หื้อหมู่ยักษ์เย็น กุมภันท์ คนธพัยกัทั้งหลายฟัง ใน ตำนานม่อนพญาแช่ พระพุทธเจ้าเทศนาธรรมให้ฤษี เป็นต้น

ค) การถือศิลปปฏิบัติธรรม เป็นพฤติกรรมที่กำหนดวิถีทางปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในตำนานจะพบว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จโปรดสัตว์ และเทศนาสั่งสอนชนพื้นเมืองต่าง ๆ ให้ถือศิลปปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ หมั่นกระทำความดี

ง) การสร้างพระธาตุ เป็นพฤติกรรมการสร้างพระธาตุหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ประทานเกศาธาตุให้ด้วยพระองค์เอง ใน ตำนานเมืองเถิน กล่าวถึงพระชาติที่เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เทศนาโปรดพญายักษ์ พญายักษ์รับธรรม ทรงประทานเกศาธาตุ และพยากรณ์อนาคตว่าสถานที่แห่งนี้จะเป็นเมืองชื่อ สังฆะเดิน (สงฆ์เถื่อน) ต่อมาเขียนเป็น “เมืองเถิน” ใน ตำนานม่อนทรายเมืองงาว กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในชาติที่เป็นพระโพธิสัตว์ เกิดเป็นทรายคำ และกล่าวถึงครั้งในชาติที่เกิดเป็นพระพุทธเจ้าโคตมะได้เสด็จมาโปรดสัตว์ชาวบ้านเห็นพระองค์ คิดว่าเป็นยักษ์ พระพุทธเจ้าจึงคิดว่าชาวบ้านง่า (โง่) ไม่รู้จักพระพุทธองค์ และทรงทำนายว่าอนาคตเมืองนี้จะได้อชื่อว่า “เมืองงาว” ในตำนานยังกล่าวถึง พระมหาอาณนัเถรเจ้า ได้ขอเอาธาตุของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็เอามือลูบหัวได้เกศา 1 เส้น นอกจากนี้ ในตำนานยังมีการกล่าวถึงการประทัพรอยพระบาทไว้เป็นที่เคารพสักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย

จ) การแสดงความเคารพบูชา เป็นพฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความศรัทธาหรือยอมรับนับถือในพุทธศาสนา ตัวละครที่แสดงพฤติกรรมการกราบไหว้มักจะเป็นบุคคลที่มี

ความอ่อนโยนทางจิตใจ หรือบางครั้งตัวละครอาจดูร้ายมาก่อน แต่เมื่อได้กราบไหว้
พฤติกรรมก็เปลี่ยนไปในทางที่ดีงามตามวิถีคิดแบบพุทธศาสนา

ฉ) การแสดงพุทธทำนาย เป็นพฤติกรรมการทำนายของพระพุทธเจ้า เช่น
ในตำนานม่อนพญาแช่ ตำนานวัดคู่คำ เมืองนครลำปาง ตำนานเมืองเถิน ตำนานม่อนทราย
เมืองงาว เป็นต้น

ช) การแสดงปาฏิหาริย์ในตำนานธาตุเสด็จ กล่าวว่า ธาตุพระพุทธรเจ้าเสด็จ
ไปด้วยลวงอากาศ และปรากฏตอนที่ พระนางจามเทวี เป็นสัญลักษณ์ของตัวละครของ
พระพุทธศาสนา พระนางได้อธิฐานให้น้ำออกมาจากน้ำบ่อเลี้ยง

โดยสรุป เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมสัญลักษณ์ในวิถีคิดแบบความเชื่อทางพุทธ
ศาสนา พบว่าเป็นพฤติกรรมของตัวละครที่เป็นทั้งกลุ่มบรรพชิตและฆราวาสปะปนกัน แต่ก็มี
แนวคิดร่วมกัน คือ การนับถือพุทธศาสนา

ภาพสะท้อนปฏิสัมพันธ์ในวรรณกรรมตำนานลำปาง

ตำนาน นับเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาสืบค้นหาร่องรอยลักษณะ
ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏแทรกอยู่ในตำนานอันเป็น
ความคิดที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต การศึกษากระบวนการทัศน์ในวรรณกรรมตำนานลำปางจาก
กระบวนการทัศน์ของตัวละคร กระบวนการทัศน์ของสถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ กระบวนการทัศน์ของ
พฤติกรรม ทำให้พบวิถีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม และวิถีคิดแบบพุทธศาสนาที่ปะปนอยู่ร่วมกัน

จากข้อมูลวรรณกรรมตำนานลำปาง ใน หนังสือ “พินิจตำนานลำปาง” ทั้ง 10
เรื่อง พบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ออกเป็น 3 ประการ คือ

1. พุทธศาสนาขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม เนื้อหาในวรรณกรรมตำนานที่นับถือพุทธ
ศาสนาสะท้อนให้เห็นร่องรอยความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมว่ามี
ลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกัน เหตุการณ์เป็นการขัดแย้งระหว่างพระพุทธเจ้ากับชนพื้นเมืองที่ไม่
ยอมรับหรือนับถือ เช่น ตำนานพระธาตุปางม่วง มีเนื้อหากล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรด
สัตว์พวยักษ์ 2 ตัว จะจับพระพุทธเจ้ากินเป็นอาหาร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของความ
ขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมที่สื่อผ่านสัญลักษณ์ยักษ์กับพุทธศาสนาที่สื่อผ่านพระพุทธเจ้า

จากพฤติกรรมที่ปรากฏ คือ การไล่จับพระพุทธเจ้ากินเป็นอาหาร เป็นพฤติกรรมที่
แสดงถึงการไม่ยอมรับพุทธศาสนา แต่สุดท้ายก็กลายเป็นที่ยอมรับของชนพื้นเมือง ตำนานใน

ลักษณะแบบนี้เป็นการสร้างให้พระพุทธรูปเจ้าเป็น “พระเอก” และให้ชนพื้นเมือง อมนุษย์ทั้งหลายกลายเป็น “ผู้ร้าย” และทำให้พระพุทธรูปเจ้ากลายเป็นวีรบุรุษ

2. พุทธศาสนายอมรับความเชื่อดั้งเดิม เนื้อหาในวรรณกรรมตำนานลำปาง เช่น พระธาตุมีอำนาจช่วยทำให้บ้านเมืองปกติสุขร่มเย็นได้ ใน ตำนานพระแก้วดอนเต้า ที่ผู้คนชาวเมืองเชื่อว่าถ้าดูแลรักษาพระธาตุให้รุ่งเรืองก็จะทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ไม่มีภัยสงคราม ขณะเดียวกันหากไม่ดูแลพระธาตุ บ้านเมืองก็จะเกิดความทุกข์ยาก หรือ ตำนานพระแก้วดอนเต้า ตำนานยอมรับบทบาทหน้าที่ของความเชื่อดั้งเดิม คือ การยอมรับให้พญานาคนำแก้วมรกตมาให้นางสุชาดาเพื่อสร้างพระพุทธรูป นอกจากนี้ ยังมียักษ์ เทวบุตร ได้ถวายตัวเป็นผู้ดูแลรักษาพระธาตุ พระบาท ซึ่งการสร้างให้ตัวละครเหล่านี้เป็น “ผู้ช่วยพระเอก” คือ พระพุทธรูปเจ้า จึงเป็นความพยายามของพุทธศาสนาที่จะประสานให้กลุ่มความเชื่อดั้งเดิมได้เข้ามาเป็นส่วนเดียวกันกับพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจของสังคตลัทธิดั้งเดิมที่ยังคงมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของคนไท (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2548)

3. ความเชื่อดั้งเดิมยอมรับพุทธศาสนา วรรณกรรมตำนานกลุ่มนี้นำเอาพฤติกรรมของฝ่ายพุทธเข้ามาใช้กับตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม เช่น การแสดงธรรมเทศนา การกราบไหว้ การถือศีล แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานกันทางความคิดของความเชื่อทั้งสองระบบให้เข้ามาอยู่ร่วมกันในลักษณะ “syncretism” ระหว่างผีกับพุทธ (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2548) ตำนานกลุ่มนี้มักเล่าว่าคนพื้นเมือง อมนุษย์ตามความเชื่อดั้งเดิมกลายมาเป็นผู้ดูแลปฏิญาณพระพุทธรูปเจ้า นับถือพุทธศาสนา และกลายเป็นคนถือศีลปฏิบัติธรรม เช่น ตำนานม่อนพญาแช่ กล่าวว่า เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาเทศนาโปรดยักษ์ที่คอยเบียดเบียนคนทั้งหลาย คอยจะจับมนุษย์กินเป็นอาหาร พระพุทธรูปเจ้าจึงเทศนาโปรด แล้วให้ยักษ์เลิกกินเนื้อมนุษย์ เมื่อยักษ์ได้ฟังธรรมเขี้ยวยักษ์ก็หลุดออก และพญายักษ์ก็ขอเกศาธาตุกับพระพุทธรูปเจ้า แต่พระพุทธรูปเจ้าบอกว่าถ่านะที่นี้ไม่เหมาะสมที่จะไว้เกศาธาตุ พระพุทธรูปเจ้าจึงประทับรอยพระบาทให้แทน จากพฤติกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการยกระดับศีลธรรมของตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมคือ ยักษ์ โดยให้กลายเป็นผู้รักษาศีลธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากตัวละครฝ่ายร้าย กลายเป็นตัวละครฝ่ายดี

จากการศึกษาภาพสะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมทำให้พบว่าการปะทะสังสรรค์กันทางความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมมีหลายลักษณะ เช่น มีทั้งการขัดแย้ง การยอมรับ และการผสมผสานกันทางความเชื่อ สะท้อนให้

เห็นถึงพลังศรัทธาของคนที่มีต่อความเชื่อดั้งเดิมซึ่งยังคงแทรกปะปนกับระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาได้อย่างน่าสนใจ และความเชื่อดั้งเดิมยังสนับสนุนให้พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาที่เป็นที่ยอมรับนับถือกันอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบัน

คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในวรรณกรรมตำนานลำปาง

โคลด เลวี – สเตราส์ นักทฤษฎีโครงสร้างนิยมเห็นว่าระบบคิดเรื่อง “คู่ตรงข้าม” เป็นระบบคิดสากลของมนุษยชาติปรากฏอยู่มากมายในตำนานความเชื่อ และวัฒนธรรมของมนุษยชาติ (ศิริพร ณ ถลาง, 2552) สิ่งที่ตรงข้ามกันนี้ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และร่วมกันกำหนดความหมายให้แก่กัน คู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานลำปาง ได้แก่

1. คู่ตรงข้ามระหว่าง ความเชื่อดั้งเดิม-ความเชื่อทางพุทธศาสนา ตำนานได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงลบระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ผ่านเรื่องราวที่ยักษ์หรือนาคจะจับพระพุทเจ้ามากินหรือมาแสดงอิทธิฤทธิ์ให้เหนือกว่าพระพุทเจ้า อันแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งกันระหว่างฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม คือ นาค ยักษ์ กับฝ่ายพุทธศาสนา คือ พระพุทเจ้า แต่ในทางตรงกันข้ามตอนท้ายเรื่องก็ได้แสดงความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างความเชื่อดั้งเดิม - พุทธศาสนา โดยการที่ฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม เช่น ยักษ์ เทวบุตร เทวดา ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุเจดีย์แห่งต่าง ๆ

2. คู่ตรงข้ามระหว่าง พุทธศาสนา-ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม คู่ตรงข้ามนี้เห็นได้จากการที่ชนพื้นเมืองที่ยังไม่รู้จักพระพุทเจ้าคิดว่าพระพุทองค์เป็นยักษ์ จึงได้ทรงสอนให้หันมานับถือพุทธศาสนา สุดท้ายชนพื้นเมืองเหล่านี้ก็ได้หันมาเลื่อมใสในพุทธศาสนา กลายเป็นผู้เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุเจดีย์นั่นเอง

3. คู่ตรงข้ามระหว่าง การนับถือ-การไม่นับถือ เป็นคู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากพฤติกรรมของอำนาจเหนือธรรมชาติและชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ที่มีต่อพุทธศาสนา จากที่ไม่นับถือพุทธศาสนาในตอนแรก ให้เปลี่ยนมาเป็นการนับถือพุทธศาสนาได้ในที่สุด

4. คู่ตรงข้ามระหว่าง ความเสื่อม-ความเจริญ เป็นคู่ตรงข้ามที่สะท้อนพฤติกรรมของการประพฤติปฏิบัติ การทำนายในเรื่องความเสื่อม - ความเจริญ

5. คู่ตรงข้ามระหว่างการบูชา-การไม่บูชา ตำนานลำปางมีการผูกเรื่องให้เห็นในเรื่องของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติจนเป็นที่พอใจ บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรือง แต่หากไม่เคารพ หรือมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม บ้านเมืองจะเดือดร้อน

เมื่อประมวลคู่ตรงข้ามต่าง ๆ เหล่านี้เข้าไว้ด้วยกัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มแรก คู่ตรงข้ามที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวละคร คือ ความเชื่อดั้งเดิม-ความเชื่อทางพุทธศาสนา, พุทธศาสนา-ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม กลุ่มที่สอง คู่ตรงข้ามที่แสดงเงื่อนไขของตัวละคร คือ การนับถือ-การไม่นับถือ, การบูชา-การไม่บูชา กลุ่มที่สาม คู่ตรงข้ามที่แสดงผลหรือภาวะที่เกิดขึ้น คือ ความเสื่อม-ความเจริญ

คู่ตรงข้ามเหล่านี้ทำให้เห็นระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามที่โคลด เลวี สเตราส์ กล่าวว่า เป็นระบบคิดสากลของมนุษย์ที่มีปรากฏในตำนานปรัมปราไทยโดยมีการเลือกใช้ตัวละครที่มีความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามและมีการผูกเรื่องด้วยตรรกะแบบตรงกันข้าม (ปรมินท์ จารูร, 2549)

บทสรุป

วรรณกรรมตำนานลำปาง ในหนังสือ “พินิจตำนานลำปาง” ทั้ง 10 เรื่อง ที่ได้นำมาวิเคราะห์ตามทฤษฎีโครงสร้างตำนาน ของ โคลด เลวี-สเตราส์ พบว่ามีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ คือ ก) พระพุทธเจ้าเสด็จยังสถานที่ที่จะประดิษฐานพระธาตุในอนาคต ข) พระพุทธเจ้าทรงพบชนพื้นเมืองหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ค) พระพุทธเจ้าโปรดเทศนา แสดงปาฏิหาริย์ ประทานเกศาธาตุ ประทับรอยพระบาท และทรงมีพุทธทำนาย ง) ประดิษฐานพระบรมธาตุ จ) พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์ ฉ) มนุษย์ อมนุษย์ และเทวดาเฝ้าดูแลรักษาพระธาตุพระบาท

จากการวิเคราะห์กระบวนการทัศน์ในวรรณกรรมตำนานลำปาง ทำให้เข้าใจรหัสของวรรณกรรมตำนานลำปางที่พยายามถ่ายทอดด้วยภาษาแบบพิเศษจากทั้ง 3 กระบวนทัศน์ คือ ตัวละคร สถานที่/พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ โดยเปรียบเทียบวิธีคิดที่แตกต่างระหว่างวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิม และวิธีคิดแบบความเชื่อทางพุทธศาสนา ที่ปะปนอยู่ร่วมกัน และมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม นอกจากนี้ การปะทะสังสรรค์กันทางความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมมี สะท้อนให้เห็นถึงพลังศรัทธาของคนที่มีต่อความเชื่อดั้งเดิมซึ่งยังคงแทรกปะปนกับระบบความเชื่อทางพุทธศาสนา

ได้อย่างน่าสนใจ และความเชื่อดั้งเดิมยังสนับสนุนให้พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาที่เป็นที่ยอมรับนับถือกันอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ การศึกษาคู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในวรรณกรรมตำนานลำปาง สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ คู่ตรงข้ามที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวละคร คู่ตรงข้ามที่แสดงเงื่อนไขของตัวละคร และคู่ตรงข้ามที่แสดงผลหรือภาวะที่เกิดขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2548). **ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่าง พุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม**. ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Hongsuwan, P. (2005). **The Buddha relics myths of the Tai peoples: significance and interaction between Buddhism and indigenous beliefs**. Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. (in Thai).

ปรมินท์ จารุวรรณ. (2549). **ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย**. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Jaruworn, P. (2006). **Conflict and Compromise in Thai Myths**. Academic Publications Project, Faculty of Arts, Chulalongkorn. (in Thai).

ศิริพร ณ ถลาง. (2552). **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิวิธวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Nathalang, S. (2009). **Theory and science of criticism for Thai folk literature**. 2nd Edition. Bangkok: Chulalongkorn University Press. (in Thai).

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2544). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.

Ongsakul, S. (2001). **Lanna History**. Bangkok: Amarin Press. (in Thai).

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2558). **พินิจตำนานลำปาง**. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Ongsakul, S. (2015). **Legends of Lampang**. Chiang Mai: Lanna Studies Center, Faculty of Humanities, Chiang Mai University. (in Thai).